

Flygvapnet och kriserna 1938

Överstelöjtnant Nils Kindberg fortsätter här sin redogörelse för vissa från flygvapensynpunkt intressanta avsnitt i förhistorien till det andra världskriget.

Om tiden före 1938 års septemberkris kan med allt fog sägas det, som läses i en till historiken hörande specialredogörelse om den svenska inställningen till krigsfaran före september 1939. Resonemanget var i båda fallen ungefär följande. Så länge Tyskland blott ville återföra sina förlorade landsdelar och landsmän under "rikets" hägn ville man trots allt tro på en fredlig slutavsikt. Folket i Sverige, liksom på många andra håll, tycktes därför på fullt allvar mena, att ett krig skulle kunna undgås. Sommaren 1938 förgick därför här som i åtskilliga länder under parollen "ferier som vanligt". Beredskapsåtgärder och nödvändiga arbeten, som från militärt håll föreslogs från Österrikes fall i mars 1938 och därefter, förblev länge något, som man på många håll knappast tog på allvar. Lugnet på dessa håll inför den nya storm, vars förbud allt tydligare började skönjas på kontinenten, kunde då och kan än mera nu anses som något ganska förunderligt. Dröjsmålen då det gällde att eliminera åtminstone de mest uppenbara bristerna i den 1936 antagna, nyss påbörjade nya försvarsordningen måste för eftervärlden framstå som klart äventyrliga ur synpunkten Sveriges fred och säkerhet.

En division Sk 6-plan (Heinkel HD 36) från F 5 förbandsflyger över Ljungbyhed 1938. Motor Mc 160 hk, senare också 240 hk SP (Siddleley Puma).

Längre fram i tiden, då man från omkring 1940 fann, att också Sverige levde med kniven på strupen, blev det dock bättre. Redobogenheten att bevilja behövliga medel till förbättrad krigsberedskap ökades, den 1936 fastställda "ramen" för anslagstilldelning till krigsmakten blev ej längre det magiska kritstreck, som inte fick passeras. På hösten 1938 var det dock ännu många både inom och utom den svenska politiska "administrationen", som inte kunde eller rättare sagt inte ville fatta det hotande utrikespolitiska läget i hela dess även för oss så farofyllda vidd.

Forts nästa sida

Janne Nilsson var försvarsminister när 1938 års kriser seglade upp. Här ses han under ett inspektionsbesök vid F 5 år 1937. I december 1938 efterträddes han av Per Edvin Sköld. Th om försvarsministern synes chefen för flygvapnet då generallöjtnanten Torssten Friis.

De beslut och åtgärder i för flygvapnet positiv riktning, som statsmakterna fattade eller lät vidta på de militära myndigheternas förslag, som direkta följder av kriserna 1938, framgår av det nedanstående.

VIKTIGARE BESLUT FÖRE SEPTEMBER 1938

Den 18 mars 1938 anmodade försvarsstabschefen som en följd av den kort förut inträffade tyska inmarschen i Österrike och enligt regeringsuppdrag försvarsgrenscheferna, bl a chefen för flygvapnet, att komma in med förslag till åtgärder för att omedelbart stärka krigsberedskapen. Den 5 april förelåg flygvapenchefens utredning och förslag.

Den 25 april 1938 sände försvarsstabschefen in utredning och förslag om åtgärder för att omedelbart stärka beredskapen. För flygvapnets del, liksom för övriga försvarsgrenar, gällde det närmast åtgärder för att förbättra den materiella beredskapen. Flygvapnet föreslogs att för att skaffa materiel tilldelas ett extra anslag på sammanlagt något över 23 miljoner kronor, varav för inköp av bl a en division flygplan för strategisk spaning omkring 4,5 miljoner. Bristen på strategiskt spaningsflyg var nämligen - förutom den alltför ringa tilldelningen av jaktflyg (endast en flottilj) - en av de mest uppenbara bristerna i den 1936 fastställda "ramen" för det reorganiserade och stärkta flygvapnet. Andra svagheter, som nu föreslogs bli avhjälpda efterhand, var t e den långsamma takten att skaffa lätta bombplan och den otillräckliga tillgången på reservdelar, bomber, stationsutrustning, drivmedel m m.

Forts på sid 20

Bilderna:

- Vårt armésamverkande flyg var 1938 sammansatt av främst S 6-spaningsplan (Fokker C V E, BJ-motor om 415-450 hk. Här ses en grupp kort efter start från en norrländsk flygbas.
- 1938-39 års "lätta bombflyg": en grupp B 4 A (Hawker Hart) i flankformering. Motor ca 650-675 hk Nohab My VII. Fart ca 260 km/t.
- Personal vid F 3 på Malmen år 1938. I mitten dåvarande kaptenen Erik Kjellgren. Obs de dåtida uniformerna.

FLYGVAPNET OCH KRISERNA 1938
forts från sid 6

Sveriges tillgång till krigsflyg m m under den första av 1938 års kriser har angivits ovan. Man nödgas ånyo konstatera, att den varken var imponerande eller betryggande. Anslagsknappheten 1936, den fastställda, långt utdragna uppsättningsplanen, vår dåtida flygindustris synnerligen begränsade kapacitet och de redan insättande importsvårigheterna var de främst medskyldiga bovarna i dramat.

Flygledningens oavlätliga strävan att trots allt öka vår krigsberedskap kan belysas med, att man den 11 februari 1938 gav in en utredning till regeringen, som klarlade att "försvarskommissionens" och försvarsbeslutets av 1936 kostnadsberäkningar för flygmaterielanskaffningar på grund av därefter inträdda prisstegringar m m inte längre var hållbara. För att fullfölja 1936 års flygmaterielplan - de ca 360 krigsflygplanen m m - och för att uppsätta nya förband enligt 1936 års försvarsordning, krävdes ett omedelbart anslag av bortåt 26 miljoner kronor utöver de beviljade. Man borde vidare - sades det - snarast hos den svenska flygindustrin beställa 40 B 3:or (Junkers Ju 86 K), avsedda för den kommande flotttiljen F 7, 40 B 5:or (Northrop 8 A-1) för den likaså tillkommande F 6, ett antal spaningsplan av senare bestämd typ för F 2 och F 3 (blev typ 17), torpedflygplan för F 2 (utländsk typ - T 2) samt vissa skolflygplan typ II (senare Sk 14) för F 5. Industrin kunde dock inte trola fram allt detta på en gång. Av de 26 miljonerna behövdes därför till en början blott sju och en halv, vilket - efter "Ostmarkkrisen" i mars - beviljades av regeringen i början av april 1938.

Den personella beredskapen sökte man också förbättra på olika sätt. Den 5 mars förelåg sålunda en ny plan för flygutbildning i krig. I planen räknades bl a med ett antal särskilda krigsflygskolor, organiserade av F 5.

Tyskarnas inmarsch den 11-14 mars 1938 i Österrike och detta lands uppgående i Tyskland som en landsdel "Ostmark" blev den första verkligt tändande gnistan här. Detta ledde så småningom - i juni 1938 - till ett märkligt svenskt riksdagsbeslut om ett första större, extra försvarsanslag på 70 miljoner kronor - det s k första sjuttiomiljonersanslaget - till avhjälpande av de i första hand

mest trängande bristerna i krigsberedskaps-hänseenden inom hela vår krigsmakt. Det följdes ett år senare - i juni 1939 - av ett nytt liknande beslut om ett andra sjuttiomiljonersanslag för samma ändamål. Detaljerna kring dessa två för svenska förhållanden mycket extraordinära - dock så ytterst välbehövliga - åtgärder utanför den oftast strängt heliga "ramen" av 1936 behandlas längre ned - det "andra sjuttiomiljonerkrönorsanslaget" i en kommande artikel.

Med vår regerings samtycke hade försvarsstabschefen den 17-18 maj 1938 från vardera av de tre försvarsgrenscheferna infordrat en undersökning om erforderliga åtgärder för att säkerställa respektive försvarsgrens krigsberedskap. När denna slutförts, skulle utredningsresultat och förslag till behövliga beredskaps- och anskaffningsåtgärder m m insändas. I direktiven för undersökningarna nämndes som arbetsalternativ för varje försvarsgren de ungefärliga beloppen 10, 20 och 30 miljoner. Under den första aprilveckan 1938 låg de begärda, omfattande och mycket arbetskrävande utredningarna och förslagen på försvarsstabschefens bord.

I flygvapenchefens förslag togs bl a den viktiga frågan om att skaffa en division flygplan för strategisk spaning upp. Vår dåtida brist på sådana plan bottnade i de begränsningar i anslag, vilka på sin tid varit nödvändiga för att överhuvud taget få fram beslut på försvarsordningen av 1936. För att slutföra denna flygplananskaffning åskade flygledningen nu något över 4 miljoner. I flygvapenchefens förslag märktes också ett belopp av närmare en miljon till förbättrad och vidgad utbildning av flygande personal. Annat för flygvapnets del medtaget var bl a pengar till påskyndad anskaffning av lätta bombplan, reservdelar, bomber och drivmedel. Allt som allt gällde det något över 23 miljoner.

Den 25 april 1938 sände försvarsstabschefen - i samråd med försvarsgrenscheferna och den dåtida rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap - in sin sammanfattande utredning och de därpå grundade förslagen till Konungen. Det var fråga om trängande åtgärder på huvudsakligen den materiella krigsberedskapens områden, gällande krigsmakten i dess helhet.

Fyra dagar senare - den 29 april 1938 - avgav regeringen sin proposition nr 307/1938 till riksdagen om anslag till "försvarsberedskapens omedelbara stärkande". Man hade i känslan av lägets allvar tagit med allt det i anslagsväg, som föreslagits av försvarsstabschefen. I riksdagen tog frågan litet längre tid, men den 8 juni 1938 var bifallet klart även där.

"Ostmarkkrisen" hade under mellantiden - omkring den 15 mars - förtonat, utan ingripande från västmakterna eller andra. Den tyska krigsmaktens ständigt fortgående tillväxt i omfång och krigsduglighet samt den västliga världens då rådande militära svaghet och osäkerhet ifråga om sina politiska mål var väl ett par av orsakerna till passiviteten.

Sverige hade härigenom fått sin "nådatid" förlängd. Arbetena på att sätta igång och genomföra de beredskapsförstärkningar - främst i materielhänseende - som i mars-april 1938 tagits upp i planen för det första 70-miljonersanslaget kunde sättas igång. Förutom vad ovan nämnts rymde flygvapnets andel också ej fullt tre kvarts miljon till ett nytt flygfält på Gotland och till köp av mark för ett annat nära Ljungbyhed i Skåne.

Den 29 juni 1938 kunde flygvapenchefen - på grundval av den 9 juni från försvarsstabschefen erhållna anvisningar om åtgärder efter försvarsberedskaps intagande - utge order som innebar att vid "första" försvarsberedskap - den lägsta - fem beredskapsdivisioner med i allt ca 50 krigsflygplan skulle stå klara att verka, och att vid "förstärkt" (högre) försvarsberedskap 10-12 beredskapsdivisioner om i allt omkring 100 krigsflygplan skulle stå beredda, ävensom vissa krigsbasförband.

En manstark tysk "studiekommission" med bl a de sedan från kriget kända generalerna Milch och Stumpff besökte flygvapnet hösten 1938. Dåvarande CFV, general T. Friis t h.

Kyligt i norr 1938. CFV, general T. Friis, inspekterar F4. T v dåvarande CF4, övrl Egmont Tornberg, känd bl a som framgångsrik chef för flygvapnets hjälpexpedition 1928 till Spetsbergen.

Från juli 1938 kan noteras, att försvarsstabschefen då tillställde flygvapenchefen en promemoria, i vilken angavs vissa åtgärder för att påskynda uppsättandet av nya flygvapenförband i snabbare takt än vad som avsetts i 1936 års försvarsordning. Det var de befintliga flottilljernas "obefintliga" tredje division samt hela de blivande flottilljerna F 6 och F 7, som därvid åsyftades. Vidare bemyndigades arméförvaltningens dåvarande tygdepartement att beställa luftvärnsmateriel till hemortsförsvaret för ett belopp av 20 miljoner, utöver det då för en månad sedan av riksdagen anslagna första 70-miljonersanslaget till andra trängande förbättringar i vår beredskap.

Här bör nu också noteras, att de för svenska förhållanden stora anslag, som beviljats till försvarsförbättringar under marskrisen 1938 och den därpå följande sommaren, inte kunde medföra någon omedelbar förbättring i vår beredskap. Det mesta var stora frågor på lång sikt. Deras slutförande i med hänsyn till det alltjämt mycket labila utrikesläget behövligen, snabb takt inskränktes starkt av importsvårigheter och den svenska industrins begränsade möjligheter till rask omställning, små råvarutillgångar och än så länge mycket låga produktionskapacitet. Vår beredskap under 1938 förblev alltså fortsättningsvis helt otillräcklig, om också en viss tendens till punktvisa förbättringar kunde skönjas.